

Sociological analysis of the one-party political system in the Pahlavi period

Sajjad Ahrami¹
Hamid Mohaghegh²
Reza Monfared³

Abstract

The use of chemical and microbial weapons has long precedents in the history of human life. They have been used with different motivations and goals. The importance of paying attention to the control of production, storage and use. These weapons were developed when mankind gained hard experiences over time. Therefore, international contracts and agreements are against human principles and rights. They call it war and encourage countries to avoid the use of these substances. Weapon use. Special and adopting serious methods of harming the enemy forces, including tool bans. They are a war in terms of international law, which is also about chemical and microbial weapons has an example. This article seeks to answer this question in an analytical and descriptive way. What are the reasons for the failure to control these weapons by legal standards? In this regard, the article. By examining the background of the use of bioterrorist measures and examining the legal laws as to why not. The success of international law in curbing these weapons will pay.

Key words: Bioterrorism, weapons, international law, weapons of mass destruction

¹ Member of the Faculty of Law at Payam Noor School of Urmia. Orumieh. Iran.

Ehramisajjad@pnu.ac.ir

² Master of Middle Eastern and North African Regional Studies, Mofid University, Qom, Iran.

h.mohaghegh1992@gmail.com

³ Master of Criminal Law and Dogmatology, Islamic Azad University, Tasouj branch, Tasouj, Iran.

Reza.monfared@yahoo.com

دلایل ضعف مجامع بین الملل نسبت به منع توسعه سلاح‌های بیولوژیک

سجاد احرامی^۱، حمید محقق^۲، رضا منفرد^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۰۲۰

چکیده

استفاده از سلاح شیمیایی و میکروبی پیشینه‌ای طولانی در تاریخ حیات بشر دارد که بانگیزها و اهداف متفاوتی بکار برده شده‌اند. اهمیت توجه به مهار تولید، انبار و استفاده از این سلاح‌ها زمانی گسترش یافت که بشر تجربیات سختی را در گذر زمان کسب کرد. از همین رو، قراردادهای و موازنه‌های بین‌المللی آن را خلاف اصول انسانی و حقوق جنگ دانسته و کشورها را به پرهیز از کاربرد این مواد تشویق می‌کنند. کاربرد سلاح خاص و اتخاذ شیوه‌های وخیم آسیب‌رسانان به نیروهای دشمن از جمله ممنوعیت‌های ابزار جنگی از نظر حقوق بین‌الملل هستند که درباره جنگ‌افزارهای شیمیایی و میکروبی نیز مصداق دارد. این مقاله به روش تحلیلی و توصیفی به دنبال پاسخ به این پرسش است که دلایل عدم موفقیت مهار این سلاح‌ها توسط موازنه حقوقی چیست؟ در این راستا مقاله با بررسی پیشینه استفاده از اقدامات بیوتروریستی و بررسی قوانین حقوقی به جرایمی عدم موفقیت حقوق بین‌الملل در مهار این سلاح‌ها خواهد پرداخت.

واژگان کلیدی: بیوتروریسم، جنگ‌افزار، حقوق بین‌الملل، سلاح کشتار جمعی

^۱ - عضو هیئت علمی رشته حقوق دانشگاه پیام نور ارومیه. ارومیه. ایران

^۲ - کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه و شمال آفریقا دانشگاه مفید، قم، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ h.mohaghegh1992@gmail.com

^۳ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تسوج، تسوج، ایران

مقدمه

امروزه مسائل مختلف حقوق بین‌الملل، از جمله مسئله کاربرد سلاح‌های کشتار جمعی تلاش دارد تا با توجه به ارزش‌های بشری برای مقابله با جنایت‌های بین‌المللی موازین هنجاری معرفی برقرار سازد. کنوانسیون‌های خلع سلاح بین‌المللی با گذشت سال‌ها استفاده توسط بشر در طول تاریخ به شیوه‌های مختلف در نهایت مورد توافق دولت‌ها قرار گرفتند و تلاش شد تا از میزان خسارات ناشی از سلاح‌های شیمیایی و میکروبی کاسته شود. برای کاهش این میزان تلفات و خسارات رویکرد حقوقی به دنبال تدوین قواعدی بود تا با تولید، انبار، و کاربرد سلاح‌های کشتار جمعی مقابله کند. با گسترش علم و فناوری بیم پیدایش تهدیدات سلاح‌های شیمیایی و میکروبی افزون گردید و می‌توان گفت که محتوایی این کنوانسیون‌ها نیازمند اصلاحات و فراگیر کردن هر نوع اقدام و تلاشی در این راستا نیز است. در این پژوهش که به روش تحلیلی و توصیفی گردآوری شده است سؤال اصلی این است که با وجود حقوق بین‌الملل و کنوانسیون‌های متعدد برای منع تولید، توسعه و انباشت سلاح‌های کشتار جمعی، به‌ویژه سلاح‌های بیولوژیکی و شیمیایی مورد تحقیق این مقاله، علت عدم موفقیت کامل در مرحله اجرا چیست؟ فرضیه مقاله این است که علی‌رغم وجود قواعد حقوقی ولی این قواعد به سبب عدم هماهنگی جامع برای تصویب و اجرا از سوی دولت‌ها نتوانسته است به صورت کامل نسبت به مهار تولید، انبار و کاربرد سلاح‌های کشتار جمعی به اجرا درآید.

مفهوم اقدامات بیوتروستی

به دلیل گستره سلاح‌های بیولوژیکی و کاربرد آن در طول تاریخ دسته‌بندی جامع آن دشوار است اما رویدادهای تاریخی نشان‌دهنده‌ی این است که این سلاح‌ها به روش‌های گوناگونی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در ادامه به برخی از حملات بیولوژیکی اشاره می‌شود:

حملات بیوتروستی	
ق ۶	آلودگی چشمه‌های آب دشمنان با بیماری گندم‌سیاه توسط آشوری‌ها
۱۳۲۱ م	پرتاب اجساد قربانیان طاعون از بالای دیوارها به داخل شهر توسط نظامیان تاتار در شهر کافا
ق ۱۵ م	ارسال هدایای آلوده به ویروس آبله گاوی برای بومیان توسط پیزارو در آمریکای جنوبی
۱۹۳۶ میلادی	واحد جنگ زیستی ارتش ژاپن تشکیل و با آلودگی منطقه‌ای ده‌ها هزار نفر از سربازان و مردم عادی چینی را آلوده به ویروس‌های مرگبار طاعون، وبا، سیاه‌زخم و ... نمود
۱۹۴۲	طرح آلوده ساختن منبع آب لوس‌آنجلس با باکتری عامل تیفوس و چند باکتری دیگر توسط یک گروه ژاپنی به ادعای اف بی آی
۱۹۷۰	یک گروه مخالف با استعمارطلبی آمریکا و جنگ ویتنام اقدام به رها کردن سموم زیستی، برای آلوده کردن سامانه منبع آب در مراکز شهرنشینی ایالات متحده نمودند.
۱۹۷۲	طرح آلوده سازی منابع آب شهری شیکاگو با ۴۰ کیلوگرم میکروب کشنده تیفوئید توسط تروریست‌ها
۱۹۷۹	روسیه متهم به استفاده کردن سموم قارچی در لائوس و کامبوج بود
۱۹۸۰	استفاده روسیه از سم مهلک ترایکوتسن تی دو (باران زرد) علیه مجاهدین افغان
۱۹۸۱	گروه خرمن سیاه (Harvest Dark) اقدام به پخش خاک آلوده به اسپور سیاه‌زخم نمود.
۱۹۸۴	آلوده کردن سالادها توسط پیروان مکتب راجنشی در شهر اورگون هند با سالمونالتیفی موریوم
۱۹۹۵	اقدام بیوتروستی با سه کیف برای رهاسازی بوتولسم و عامل سارین در متروی توکیو
۱۹۹۳	پخش عامل سیاه‌زخم با سیستم سم‌پاشی سقف‌های خانه‌ها در شهر توکیو توسط تروریست‌ها
۲۰۰۰	آلوده کردن آب رودخانه نوار غزه توسط صهیونیست‌ها
۲۰۱۵	آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی یمن با انتشار گازهای سمی توسط جنگنده‌های سعودی
۲۰۱۸	ارسال دو بسته پستی آلوده به ماده سمی ریسین برای وزیر دفاع آمریکا

منبع: (زرقانی و همکاران، ۱۶:۱۳۹۷)

بررسی رویکردهای حقوقی نسبت به سلاح‌های بیولوژیکی و شیمیایی

نخستین قرارداد بین‌المللی برای محدودسازی استفاده از سلاح‌های شیمیایی به سال ۱۶۷۵ برمی‌گردد، هنگامی که فرانسه و آلمان با امضای موافقت‌نامه‌ای در استراسبورگ در مورد ممنوعیت کاربرد گلوله‌های سمی به توافق رسیدند. سال‌ها بعد در ۱۸۷۴ «کنوانسیون بروکسل در مورد حقوق و قوانین جنگ» کاربرد سموم یا سلاح‌های سمی و نیز سلاح‌ها، پرتابه‌ها و موادی که باعث مصدومیت و رنج غیرمعمول می‌شود را ممنوع اعلام کرد. از پایان قرن نوزدهم و در سال ۱۸۹۹ نخستین کنفرانس بین‌المللی صلح در لاهه برپا شد و منجر به امضای موافقت‌نامه‌ای تحت عنوان کنوانسیون ۱۸۹۹ لاهه شد که بر اساس آن استفاده از پرتابه‌های جنگی محتوای گازهای سمی ممنوع شد. باوجود سه سند بین‌المللی فوق‌الذکر، در طول جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴) جهان شاهد هولناک‌ترین کشتارهای ناشی از کاربرد سلاح‌های شیمیایی بود. تلفات بی‌شمار و حملات وسیع شیمیایی با به‌کارگیری شیوه‌های نوین کاربرد گازها و مواد سمی مهلک و ناتوان‌کننده در این جنگ باعث بروز نگرانی‌های عمیقی در سطح جهان شد و متعاقباً منجر به انعقاد یکی از معروف‌ترین معاهدات بین‌المللی در خصوص کاربرد سلاح‌های شیمیایی یعنی «پروتکل ۱۹۲۵ ژنو» شد که در آن کاربرد گازهای خفه‌کننده، سمی یا سایر گازها و نیز شیوه‌های جنگ میکروبی منع شده است. اکثر کشورهای جهان از جمله ایران و عراق این پروتکل را امضا کردند. باوجود امضای پروتکل ژنو توسط بسیاری از کشورهای جهان، این معاهده دارای نقصان بسیار بزرگی بود و آن اینکه تنها ناظر به ممنوعیت «کاربرد» سلاح‌های شیمیایی یا میکروبی بود و «توسعه»، «تولید» و «انباشت» این سلاح‌ها را منع نمی‌کرد، به‌علاوه بسیاری از کشورهای جهان این پروتکل را با این شرط امضا کردند که حق کاربرد سلاح‌های شیمیایی را علیه کشورهای غیر عضو و نیز مقابله به‌مثل در صورت حمله شیمیایی به کشورشان را برای خود محفوظ می‌دانستند. در سال ۱۹۷۱ و در راستای برطرف کردن نواقص پروتکل ۱۹۲۵ ژنو، کمیته خلع سلاح سازمان ملل (که بعدها به کنفرانس خلع سلاح

تبدیل شد) متن نهایی کنوانسیون منع توسعه، تولید و انباشت و کاربرد سلاح‌های بیولوژیک (میکربی) که به کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک (BWC) معروف است را آماده کرد که به صراحت کشورهای عضو را متعهد می‌سازد مذاکرات خود را تا حصول یک معاهده بین‌المللی برای منع سلاح‌های شیمیایی دنبال کنند و لذا از همان زمان مذاکرات مربوط به تهیه متن کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی به صورت جدی آغاز شد. به دنبال نزدیک به ۱۲ سال مذاکرات فشرده در «کنفرانس خلع سلاح»، سرانجام متن نهایی کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی نیز در سال ۱۹۹۲ آماده و مورد توافق اعضا واقع شد. این کنوانسیون در ۱۳ ژانویه ۱۹۹۳ طی مراسمی در پاریس به امضای نمایندگان ۱۳۰ کشور جهان رسید و متعاقباً به امضای دبیر کل سازمان ملل نیز رسید. کشورهای امضاکننده این کنوانسیون باید آن را در مجالس خود نیز به تصویب برسانند و بر اساس مفاد کنوانسیون، ۱۸۰ روز پس از به تصویب رسیدن کنوانسیون توسط شصت و پنجمین کشور عضو، این کنوانسیون لازم‌الاجرا خواهد شد، به این ترتیب در روز ۲۹ آوریل ۱۹۹۷ کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی رسماً لازم‌الاجرا شد. از زمان امضا شدن کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی تا لازم‌الاجرا شدن آن (۱۹۹۷-۱۹۹۳) مسئولیت فراهم کردن سازوکارهای اجرایی شدن کنوانسیون و چگونگی آن به عهده کمیسیون مقدماتی بود که در لاهه استقرار داشت، با لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون در سال ۱۹۹۷ مسئولیت حسن اجرای مفاد کنوانسیون از جمله برنامه‌های راستی‌آزمایی، بازرسی‌ها و آموزش بازرسان و سایر امور اجرایی کنوانسیون به عهده سازمانی تحت عنوان «سازمان منع سلاح‌های شیمیایی» (OPCW) گذاشته شد که دبیرخانه فنی آن در شهر لاهه هلند بوده و محل دائمی اجلاس‌های سالانه و سایر اجتماعات رسمی کشورهای عضو کنوانسیون است (خاطری، ۱۳۹۳).

مفاد	سال	اقدام
منع کاربرد پرتاب شونده‌های غیرمتعارف انفجاری زیر ۴۰۰ گرم در زمان جنگ که زخم‌های موحش ایجاد می‌کردند.	۱۸۶۸	اعلامیه سن پترزبورگ
تدوین حقوق و آداب جنگ از جمله بکار بردن تسلیحات سمی ممنوع شد و بکارگیری هر نوع سلاح سمی ممنوع گردید	۱۸۷۴	کنفرانس بروکسل
تدوین قوانین جنگ‌های زمینی و دریایی و منع پرتاب نارنجک و گلوله از بالن، منع استفاده از گلوله‌های منتشرکننده گازهای خفه‌کننده	۱۸۹۹	کنفرانس صلح لاهه
منع بکارگیری لوازم و امکانات در جنگ‌ها از جمله ممنوعیت به کارگیری سم یا سلاح سمی در جنگ	۱۹۰۷	کنفرانس لاهه
معاهده منع نگهداری زباله‌های شیمیایی و مسموم در خاک سایر کشورها توسط دولت‌های پیشرفته	۱۹۸۹	منع صدور زباله‌های سمی
تأکید بر مفاد اعلامیه کنفرانس صلح ۱۸۹۹ و همچنین ممنوعیت کاربرد گازهای سمی و خفه‌کننده و یا دیگر گازها و مایعات مشابه و مواد و مشتقاتش	۱۹۱۹	معاهده صلح ورسای
تدوین آداب جنگ زبردربایی و ممنوعیت کاربرد گازهای زیان‌آور در جنگ‌های زبردربایی، همچنین ممنوعیت گازهای خفه‌کننده و سمی.	۱۹۲۲	کنوانسیون واشینگتن
تدوین اولین سند معتبر جهانی در زمینه کاربرد جنگ‌افزارهای شیمیایی و بیولوژیکی؛ ممنوعیت بکارگیری گازهای خفه‌کننده و سمی و روش‌های دیگر جنگ میکروبی	۱۹۲۵	پروتکل ژنو
دولت‌ها موظف به نابودی عوامل بیولوژیک، توکسین‌ها، سلاح‌ها و تجهیزات پرتاب خود هستند دولت‌ها حق انتقال عوامل و تجهیزات را ندارند، دولت‌ها موظف به قراردادهای پیشگیری از توسعه و ساخت سلاح‌ها هستند	۱۹۷۲	کنوانسیون ژنو

کنوانسیون پاریس	۱۹۹۳	با شروع سیاست‌های تنش‌زدایی غرب و شرق مقرر شد تا ده سال تمامی سلاح‌های شیمیایی نابود شوند، تهیه نقشه نابودسازی کلیه سلاح‌های شیمیایی و امکانات تولیدی، تعیین سیستم نظارت
--------------------	------	--

منبع: مؤلفان

علت شکست ناکامی‌های حقوق بین‌الملل

با وجود گذشت حدوداً ۵۰ سال از تصویب کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹، بشریت همچنان شاهد درگیری‌های مسلحانه‌ای بوده که بر همه قاره‌ها تأثیر گذارده است. در طول این زمان، کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷، حمایت حقوقی برای افرادی که در درگیری‌های مسلحانه شرکت مستقیم نداشته یا به شرکت خود پایان داده‌اند (مجروحان، بیماران و کشتی‌شکستگان، افرادی که به دلایل مرتبط با درگیری از آزادی خود محروم شده‌اند و غیرنظامیان) فراهم نموده‌اند. با این وجود نقض‌های متعدد این معاهدات منجر به درد و رنج و مرگ بسیاری از افراد شده که در صورت رعایت بهتر حقوق بین‌الملل بشردوستانه به وجود نمی‌آمد. عقیده عمومی آن است که نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه به دلیل عدم کفایت قواعد این رشته نیست بلکه این امر ناشی از نبود خواست اجرای این قواعد، ناکافی بودن ابزارهای اجرا، ابهام در اعمال این قواعد در برخی شرایط و آگاه نبودن فرماندهان سیاسی، افسران، رزمندگان و عموم مردم از وجود این قواعد است (هنکارت، ۱۳۸۵: ۲-۱). در طی اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰، و به دنبال آشکار شدن برنامه‌های تسلیحات بیولوژیکی در بعضی کشورها و رخ نمودن پروتکل ژنو ۱۹۲۵، در کنترل تکثیر سلاح‌های بیولوژیکی، نگرانی‌های بین‌المللی نیز در خصوص خطرات اپیدمیولوژیک و نیز فقدان ابزارهای کنترل اپیدمیولوژیک برای تسلیحات بیولوژیک، به شدت افزایش یافت. در جولای ۱۹۶۹، بریتانیا یک بسته‌ی پیشنهادی، مشتمل بر طرحی کلی از نیاز به منع توسعه، تولید و ذخیره‌سازی سلاح‌های بیولوژیک به کمیته‌ی خلع سلاح

سازمان ملل ارائه کرد. این بسته‌ی پیشنهادی، سازوکارهایی برای کنترل و بازرسی و همچنین دستورالعمل‌هایی برای پیگیری موارد نقض پیمان پیش‌بینی کرد. مدت کوتاهی پس از ارائه‌ی بسته‌ی پیشنهادی بریتانیا، کشورهای عضو پیمان ورشو، تحت رهبری اتحاد جماهیر شوروی سابق در سپتامبر همان سال، بسته‌ی پیشنهادی مشابهی را به سازمان ملل ارائه کردند. با وجود این، بسته‌ی پیشنهادی آنان فاقد مقررات و دستورالعمل‌های لازم برای بازرسی بود. دو ماه بعد، در نوامبر ۱۹۶۹، سازمان بهداشت جهانی گزارشی را در خصوص نتایج احتمالی استفاده از عوامل تسلیحات بیولوژیک منتشر ساخت. در نهایت، در سال ۱۹۷۲ کنوانسیون منع توسعه، تولید و ذخیره‌سازی تسلیحات باکتریولوژیک و تسلیحات توکسینی و تخریب این تسلیحات شکل گرفت. این پیمان هرگونه توسعه، تولید و ذخیره‌سازی پاتوژن‌ها یا توکسین‌ها را در مقادیری که هیچ توجیهی برای پیشگیری، محافظت یا دیگر اهداف صلح‌آمیز ندارد، منع می‌کند. همچنین مطابق با این کنوانسیون، توسعه سازوکارهای انتقال و تحوّل فناوری تسلیحات بیولوژیک به دیگر کشورها و یا آموزش کادر فنی آنان در این زمینه ممنوع است. شورای امنیت ملّی آمریکا در نوامبر ۱۹۶۹ برای میکروارگانسیم‌ها و در فوریه ۱۹۷۰ برای توکسین‌ها، توقف پژوهش و تولید سلاح‌های بیولوژیک مخرب و نیز زرادخانه‌ی تسلیحات بیولوژیک را اجباری ساخت. منع قانون استفاده از سلاح‌های بیوتروریستی: بر اساس ماده‌ی ۲۳ و ۲۴ معاهده‌ی ۱۹۰۷ لاهه و بند ۲ ماده‌ی ۳۵ پروتکل ۱۹۷۷، به‌کارگیری این سلاح‌ها ممنوع شده است. دلایل اصلی آن جلوگیری از بلایا و مصائب زائد و غیرضروری و عدم تمایز میان نیروهای نظامی و غیرنظامی بوده است (رزم چو و رزم چو، ۱۳۹۷: ۶۲). کنوانسیون‌های متعددی جهت کنترل توسعه تسلیحات در جهان جهت جلوگیری از شیوع سلاح‌های هسته‌ای، موشکی، شیمیایی و میکروبی تصویب شده است تا مانع توسعه این‌گونه سلاح‌ها گردد. در زمینه زیست‌شناسی و امکان بهره‌گیری از این علوم جهت تولید و توسعه سلاح‌های بیولوژیک

کنوانسیون منع توسعه سلاح‌های میکروبی و سمی در سال ۱۹۷۵ اجرایی گردید و بیش از ۱۵۰ کشور از جمله کشور ما عضو این کنوانسیون هستند (کرمی و قاسمی، ۱۳۸۹: ۱۷۳). تا پیش از سال ۲۰۱۰ و برگزاری کنفرانس بازنگری کامپالا ماده (ب) (۲) (۸) اساسنامه دیوان کیفری بین‌الملل، در بندهای ۱۷ و ۱۸ به صراحت «به کار بردن سم و یا سلاح‌های سمی» و «استفاده از گازهای خفه‌کننده، سمی یا سایر گازها و تمامی سیالات مواد یا ابزارهای مشابه» را در نزاع‌های بین‌المللی جرم تلقی نموده بود. مفهوم این ماده آن بود که در صورت استفاده از سم، مواد سمی، گازهای خفه‌کننده و سایر موارد مشابه در نزاع‌های مسلحانه داخلی این امر جرم نبوده است. با این حال، به دلیل شدت این جرم و نابردباری جامعه بین‌الملل در قبال استفاده از سلاح‌های سمی حتی بر ضد اتباع خود در قلمرو داخلی، در سال ۲۰۱۰ کنفرانس بازنگری بندی به ماده (ه) (۲) (۸) الحاق نمود که در آن مانند بندهای ۱۷ و ۱۸ ماده (ب) (۲) (۸) اساسنامه «استفاده از سم و یا سلاح‌های سمی» و «استفاده از گازهای خفه‌کننده، سمی یا سایر گازها و تمامی سیالات مواد یا ابزارهای مشابه» را جرم انگاری نمود. بنابراین، در شرایط فعلی استفاده از سلاح شیمیایی در هرگونه نزاع مسلحانه اعم از داخلی و یا بین‌المللی جرم است (یکرنگی، ۱۳۹۳: ۲۳۴). اما مسئله این است که علت عدم موفقیت کامل در سطح اجرایی با وجود تمام این تلاش‌ها چیست؟ یا به عبارت بهتر، چه عواملی باعث عدم اجرایی شدن کنوانسیون‌ها و مقررات بین‌المللی شده است. در ادامه به برخی از این دلایل اشاره می‌گردد:

۱- جامع نبودن توافقات

برای مثال در کنفرانس ۱۹۰۷ لاهه اشاره‌ای صریح به منع تولید، انباشت و ذخیره مواد شیمیایی و سمی و انتقال تکنولوژی نشده ولی نسبت به کاربرد آن اشاره شده بود (کردیچه حسین آباد، ۱۳۸۶: ۱۹۳). بنابراین شاهد آن هستیم که در جنگ جهانی اول جنگ‌افزارهای شیمیایی بکار گرفته شد و جامعه بین‌المللی تلاش داشت تا با وضع یک سری مقررات در

جهت ممنوعیت سلاح شیمیایی قدم بردارد. همچنین پروتکل ۱۷ ژوئن ۱۹۲۵ نیز دارای همان اشکالات کنوانسیون ۱۹۰۷ بود. و در نتیجه تحقیقات در زمینهٔ سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی و کشف جنگ‌افزارهای جدید با ممنوعیت روبرو نبود و کشورها بدان نیز مبادرت می‌ورزیدند.

۲- عدم امضای برخی کشورها

مثلاً کنفرانس صلح ورسای با اینکه توسط آمریکا در برگزاری کنفرانس کوشیده بود ولی خود در اعلامیه نهایی آن را امضا نکرده بود. یا مثلاً در کنفرانس واشینگتن در ۱۹۲۲ فرانسه آن را امضا نکرد. پروتکل ۱۷ ژوئن ۱۹۲۵ را ژاپن امضا نکرد و آمریکا آن را تا سال ۱۹۷۵ تصویب نکرد.

۳- عدم اشاره به تمام سلاح‌ها

برای مثال وقتی پروتکل ۱۷ ژوئن ۱۹۲۵ ژنو در حال آماده‌سازی بود نماینده لهستان با اشاره به اینکه مفاد آن شبیه مفاد معاهده ۱۹۲۲ واشینگتن است بنابراین برای جامعیت لازم است سلاح‌های بیولوژیکی نیز بدان افزوده شود. یا می‌توان به عدم اشاره به انواع عوامل شیمیایی مانند عامل گیاه، اشک‌آور اشاره نمود.

۴- عدم امضا توسط همگان در یک‌زمان

مثلاً پروتکل ۱۷ ژوئن ۱۹۲۵ را فرانسه با یک سال تأخیر در ۱۹۲۶ امضا کرد، ایتالیا آن را در ۱۹۲۸، آلمان در ۱۹۲۹ و انگلیس در ۱۹۳۰ به تصویب رساندند.

۵- وجود ساختار نابرابر قدرت

مثلاً پروتکل ۱۷ ژوئن ۱۹۲۵ با شرط شوروی منوط بر امضای سایرین مواجه شد چراکه آمریکا، ژاپن، برزیل و آرژانتین آن را امضا نکردند. بعلاوه در فضای جنگ سرد که توجه‌ها بیشتر روی سلاح هسته‌ای بود کمتر به موضوع سلاح شیمیایی و میکروبی توجه

می‌شد. البته باید توجه داشت که این ساختار نیز باعث شد که با اتهام یک کشور سایر کشورها نیز از آن حمایت کنند چنانچه در ۱۹۶۶ وقتی مجارستان نسبت به استفاده آمریکا از سلاح شیمیایی در ویتنام خواهان بررسی در سازمان ملل شد با حمایت کشورهای سوسیالیستی روبرو شد.

۶- کاهش توجهات مؤکد

برای مثال در زمان جنگ جهانی به شدت افکار عمومی نسبت به مسئله استفاده از سلاح‌های شیمیایی و میکروبی حساس شده بود ولی با گذر زمان این مسئله در نزد افکار عمومی از اولویت توجه خارج شد به طوری که با حملات ناگهانی چون حمله عراق به ایران دوباره موج نفرت تقویت شد. یا پس از تأسیس سازمان ملل توجه بیشتر کشورها روی موضوعات دیگر بود تا سلاح‌های شیمیایی و میکروبی و فقط در ۱۹۴۸ در کمیسیون تسلیحاتی سازمان ملل نامی از این سلاح‌ها برده شد. یا زمانی که در ۱۹۵۴ به آلمان غربی اجازه تولید سلاح داده شد از ممنوعیت تولید این نوع سلاح‌ها نام برده شد.

۷- ابهام در متن

از جمله موارد عدم موفقیت مصوبه‌های کاربرد سلاح‌های شیمیایی و میکروبی ابهام در متن است. برای مثال عبارت «خفه کننده و سمی دیگر گازها» در متن انگلیسی نسبت به فرانسوی مبهم‌تر قابل درک بود. یا آمریکا مدعی بود که گازهای بسیار کشنده اعصاب و ناتوان کننده شامل گاز خردل نمی‌شود چون نه خفه کننده است و نه سمی.

۸- تأثیر عوامل داخلی

از جمله عوامل داخلی می‌توان در بعد قانون‌گذاری نامید از سوی دیگر برخی کشورها مثل آمریکا مدعی هستند در حالی که برای سرکوب معترضان داخلی از گاز اشک‌آور استفاده می‌کنند چرا نباید علیه دشمن استفاده نکنند؟ از همین رو آمریکا در جنگ ویتنام از آن

استفاده کرد. این کشور به صلاحدید تفسیر خود نیز مانع از تفسیر جامع مقررات پروتکل ۱۹۳۲ مربوط به گازهای اشک آور شد (همان، ۲۰۷)

۹- فضای متشنج بین الملل

از جمله مواردی که مانع موفقیت تصویب و اجرا شد فضای متشنج بین المللی بوده است. نمونه آن تلاش‌هایی بود که قبل از ۱۹۳۳ برای خلع سلاح شیمیایی و بیولوژیکی انجام شده بود ولی با تغییر دولت آلمان و خروج ژاپن از جامعه ملل موضوع خلع سلاح جای خود را به مسابقه تسلیحاتی داد.

۱۰- نگاه بازدارندگی کشور

برخی کشورها داشتن سلاح شیمیایی و میکروبی را به عنوان سلاح بازدارنده برای تأمین امنیت خود قلمداد می کنند. نگاه بازدارندگی گاه چنان تدوین می شد که به نظر می رسید کاربردهای صلح آمیز مواد شیمیایی و صادرات و واردات آن را تحت الشعاع قرار داده است مثلاً بسیاری از کشورهای جنوب نسبت به کنوانسیون ۱۹۹۳ چنین اعتراضاتی داشتند.

۱۱- سکوت سازمان ملل

برای مثال در ۱۹۵۲ موضوع استفاده از سلاح‌های شیمیایی توسط آمریکا در جنگ کره مطرح شد ولی هرگز سازمان ملل نسبت به آن ورود نکرد.

به موجب بندهای ۱۳۸ و ۱۳۹ بیانیه سران در اجلاس مجمع عمومی ملل متحد در ۲۰۰۵، یکی از ارکان متشکله دکرین مسئولیت حمایت وقوع یکی از جرائم ژنوسید، جنایت علیه بشریت، جنایات جنگی یا پاک سازی قومی است. برای تعیین آن که آیا دیوان صلاحیت رسیدگی به بهره‌وری از سلاح شیمیایی را دارد یا خیر سه سند باید مورد ملاحظه قرار گیرد: نخست اساسنامه دیوان کیفری بین المللی؛ دوم، سند عناصر اختصاصی جرائم دیوان و سوم، کنوانسیون منع استفاده از سلاح‌های شیمیایی ۱۹۹۴. نخستین سند یعنی اساسنامه

دیوان در ماده (ج) (۲) ۸ اساسنامه دو بند ۱۷ و ۱۸ به ترتیب «بکار بردن سم یا سلاح‌های سمی» و «استفاده از گاز خفه‌کننده، سمی یا سایر گازها و تمامی سیالات مواد یا ابزارهای مشابه» ممنوع نموده است. سند دوم، یعنی سند عناصر اختصاصی جرائم این دو بند را تفسیر نموده است. علت استفاده از متن سند عناصر اختصاصی جرائم آن است که اولاً طبق ماده ۹ اصلاحی ۲۰۱۰ اساسنامه «سند عناصر اختصاصی جرم به دیوان در تفسیر و اعمال مواد ۶، ۷، ۸ و ۸ مکرر یاری می‌دهد.» بنابراین این سند در تشریح مواد اساسنامه و جهت تبیین این مواد است. ثانیاً، طبق بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ «هرگونه توافق بعدی که در مورد تفسیر معاهده و یا اعمال مقررات آن میان طرف‌های معاهده حاصل شده باشد»، می‌تواند در تفسیر معاهده مورد استفاده قرار گیرد. ثالثاً ماده ۲۱ اساسنامه نیز اجازه به رهبری از سایر اسناد را اعطا کرده است. بر این اساس، ماده ۸ سند عناصر اختصاصی جرائم در تفسیر بند ۱۷ بیان داشته است: «۱- «مرتکب مواد یا اسلحه را بکار برده باشد که در اثر بکارگیری آن موادی متصاعد شود. ۲- مواد متصاعد شده باید به گونه‌ای بوده باشد که خواص مسموم‌کننده آن به‌طور معمول موجب مرگ یا صدمات شدید به سلامتی اشخاص شود.» همچنین این سند در تفسیر بند ۱۸ نیز بیان داشته است: «۱- «مرتکب باید گاز یا سایر مواد یا ابزارهای مشابه را به کار برده باشد ۲- گاز یا مواد یا ابزار به کار گرفته شده به گونه‌ای بوده باشد که خواص خفه یا مسموم‌کننده آن به‌طور معمول موجب مرگ یا صدمات شدید به سلامت اشخاص شود» سند سوم، یعنی کنوانسیون منع استفاده از سلاح‌های شیمیایی ۱۹۹۴ در بند «الف» و «ب» ماده ۲ سلاح شیمیایی را به‌صراحت «مواد شیمیایی سمی» و «مهمات و ادواتی که اختصاصاً جهت کشتار یا دیگر صدمات از طریق خواص سمی مواد شیمیایی سمی» مورد استفاده می‌گیرد، تعریف نموده است. بنابراین، می‌توان این گونه برداشت نمود که سلاح شیمیایی یکی از انواع سلاح‌های سمی از نظر حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند که با خواص تصاعد در هوا عمل می‌کنند فلذا، با توجه به این تعریف، ماهیت و ذات سلاح شیمیایی امری

جز مواد سمی نیست و این دقیقاً همان امری است که بندهای ۱۷ و ۱۸ ماده (ج) (۲)۸ اساسنامه آن را منع نموده و به عنوان جرم جنگی تعیین کرده است. بر این اساس، با توجه به تفسیر عبارات اساسنامه و عناصر اختصاصی جرائم و با عنایت به سیاق عبارات به کاررفته در دو سند مذکور، می‌توان معتقد بود که سلاح‌های شیمیایی به عنوان مصداقی از سلاح‌های سمی بوده و لذا دیوان کیفری بین‌الملل صلاحیت رسیدگی به جرم استفاده از این سلاح را دارا است (یکرنگی، ۱۳۹۳: ۲۳۰-۲۲۹)

۱۲- تغییر نظر کشورها

برای مثال در فوریه ۱۹۷۰ انگلستان برخلاف رویکرد خود در سال ۱۹۳۰ که استفاده از گاز اشک‌آور را ممنوع می‌دانست اعلان کرد که چون گازهای اشک‌آور به‌طور قابل توجه روی انسان صدمه وارد نمی‌سازد بنابراین اشاره پروتکل ۱۹۲۵ شامل این گاز نمی‌شود یا موضع آمریکا و شوروی نسبت به بازرسی‌ها در ۱۹۳۲ با ۱۹۷۲ کاملاً برعکس شد. یاریگان در سال ۱۹۸۶ تصمیم به تولید سلاح‌های شیمیایی گرفته بود درحالی که از زمان نیکسون (۱۹۶۹) تصمیم بر توقف تولید این سلاح‌ها بود که به مدت هفده سال ادامه داشت (میشل الغریب، ۱۳۸۹: ۱۹۳)

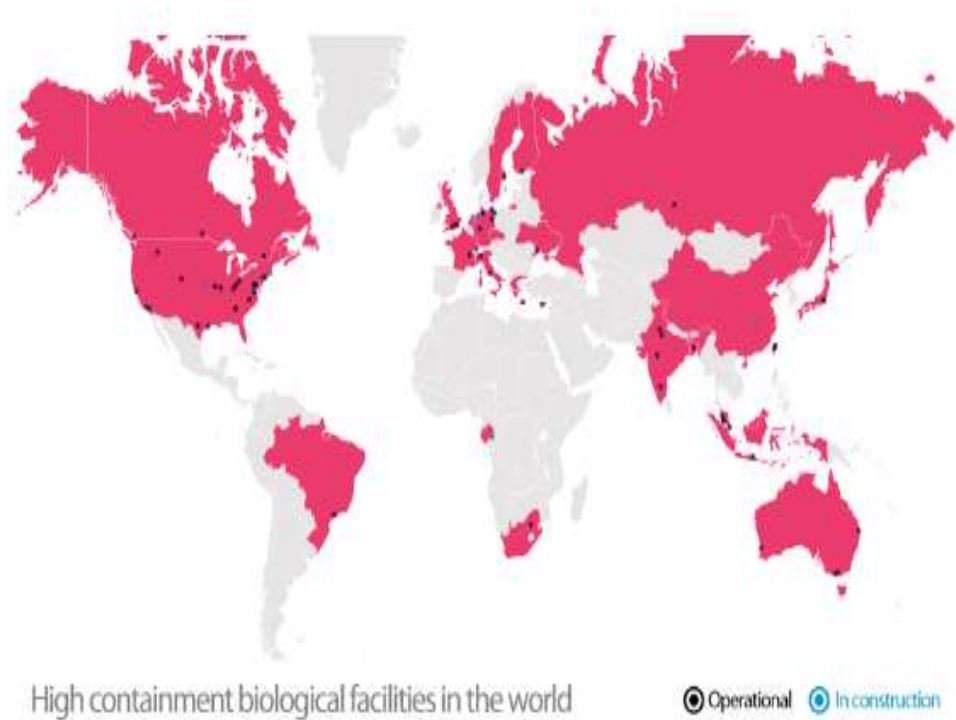
۱۳- اختلاف کشورها در زمینه مفاد

یکی از اختلافات مهم مربوط به این بود که آیا سلاح شیمیایی را باید با میکروبی توأم تصویب کرد یا جدا. غرب متمایل به جداسازی و بلوک غرب مایل به تصویب هر دو بود. از سوی دیگر نسبت به بازرسی‌ها نیز توافق نظر وجود نداشت. غرب دنبال بازرسی از کارخانه‌ها و صنایع شیمیایی بود درحالی که شوروی دنبال بازرسی داخلی به‌طوری که توسط گزارشی از کارخانه‌ها، انبار توسط هر کشور تهیه شده و در اختیار مجامع بین‌المللی قرار گیرد. یا در کنفرانس تحریم سلاح شیمیایی پاریس ۱۹۸۹، اصرار بر منع تولید

سلاح‌های شیمیایی از سوی غرب بود درحالی‌که کشورهای عربی خاورمیانه بر تحریم سلاح‌های اتمی نیز اصرار داشتند.

۱۴- ضعف بازرسی و وجود آزمایشگاه‌های مخفی

آزمایشگاه‌های بیولوژیک در سرتاسر جهان در حال گسترش هستند و مخفی بودن آنها یکی از دلایل ضعف مبارزه با توسعه آنها است. در نمودار زیر برخی از این آزمایشگاه‌ها شناسایی شده‌اند:

جمع بندی

با وقوع جنگ‌های متعدد تاریخی بشر به دنبال مهار استفاده از سلاح‌های شیمیایی و میکروبی برآمد اما بعد از جنگ جهانی اول و کاربرد این سلاح‌ها که مورد تنفر عمومی قرار گرفت از همین رو شاهد تلاش‌های جامعه ملل برای مقابله با استفاده از این سلاح‌ها هستیم. با خروج آلمان و ژاپن از جامعه ملل و سیاست‌های متناقض آمریکا و برخی از کشورها در عدم تبعیت از قوانین بین‌المللی شاهد آن هستیم که مقررات بین‌المللی نتوانستند در مرحله عمل به صورت واقعی اجرا شوند. مجمع عمومی سازمان ملل برای انجام اقدامی جدید در زمینه منع کاربرد سلاح‌های شیمیایی و میکروبی بعد از جنگ دوم جهانی نیز تلاش‌های دیگری را انجام داد و ضمانت مقابله با این سلاح‌ها با شورای امنیت نیز فراهم شد اما یکی از ضعف‌های اصلی تضمین صلح بدون کاربرد سلاح‌های شیمیایی این است که کشورهای قدرتمند خود از این قوانین تبعیت نکرده و از آزمایشگاه‌های مخفی و فعالیت‌های پنهان نظامی برای تولید این سلاح‌ها بهره می‌گیرند. در سال ۱۹۷۴ جامعه بین‌المللی به اهتمام مجمع عمومی، قطع‌نامه‌ای ناظر بر منع تولید، ذخیره‌سازی و افزایش استفاده از سلاح‌های مذکور تصویب شد و بسیاری از کشورها در کنوانسیون مربوطه ملحق شدند. در این مورد ابتدا آمریکایی‌ها معتقد بودند که سلاح‌های بیولوژیکی و باکتریولوژیکی و میکروبیولوژیکی جزو سلاح‌های استراتژیک هستند (همان‌گونه که سلاح‌های هسته‌ای در زمره این سلاح‌ها هستند) اما سلاح‌های شیمیایی در حوزه سلاح‌های تاکتیکی قابل طرح و بررسی هستند. در زمینه منع کاربرد سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی و باکتریولوژیکی بعد از پایان جنگ سرد، به سبب فضای جدید به وجود آمده جامعه بین‌المللی موفق شد کنوانسیون ناظر بر تولید، ذخیره و استفاده از سلاح‌های شیمیایی را تصویب کند. بر این اساس نه تنها دولت‌ها مشمول این تعهدات هستند بلکه دامنه این تعهدات شامل گروه‌های شورشی، گروه‌های درگیر در جنگ‌های داخلی و گروه‌های شبه‌نظامی غیردولتی نیز می‌شود. با این حال همچنان تا دستیابی به یک اجماع جهانی برای

مقابله با کاربران هر نوع سلاح شیمیایی به‌ویژه مهارت‌های بزرگ فاصله وجود دارد. جنگ‌هایی که به‌منظور مقابله با تولید و گسترش سلاح‌های کشتار جمعی شد نیز نشان داد که هرگونه اقدام نظامی پشتوانه عمل جمعی است و تا زمانی که دولت‌ها با یکدیگر نسبت به منع آزمایش، توسعه و کاربرد این سلاح‌ها اجماع نکنند نه‌تنها شاهد مهار این سلاح‌ها نخواهیم بود بلکه بسیاری از کشورها با نگاه بازدارندگی ممکن است به سراغ این سلاح‌ها بروند.

منابع

- زرقانی، سید هادی؛ نسیمی، زهرا؛ خوارزمی، امید علی (۱۳۹۷)، بیوتوریسم و تأثیر آن بر امنیت شهروندان، مطالعات نواحی شهری سال پنجم پاییز و زمستان ۱۳۹۷ شماره ۲ (پیاپی ۱۳)
- میشل الغریب، محمد (۱۳۸۹)، جرائم جنگ‌های شیمیایی، ترجمه محمدعلی عسگری، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، چاپ اول
- یکرنگی، محمد (۱۳۹۳)، صلاحیت دیوان کیفری بین‌الملل در زمینهٔ بزه بهره‌وری از سلاح شیمیایی، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال پنجم، شماره دوم، صص ۲۲۱-۲۳۷
- خاطری، شهریار (۱۳۹۳)، سلاح‌های شیمیایی و ممنوعیت آن در حقوق بین‌الملل، روزنامه اعتماد، یک‌شنبه، ۸ تیر ۱۳۹۳، شماره ۲۹۹۶
- کرمی، علی؛ قاسمی، حامد (۱۳۸۹)، نقش مقررات ایمنی زیستی، حفاظت زیستی و مرامنامه‌های اخلاقی و حقوقی در پژوهش‌های طب نظامی در اجرای اهداف کنوانسیون خلع سلاح بیولوژیک، فصلنامه حقوق پزشکی سال چهارم، شماره دوازدهم، بهار ۱۳۸۹، صص ۱۶۹-۱۹۲
- هنکارت، ژان ماری (۱۳۸۵)، پژوهشی بر حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی: آشنایی و رعایت قواعد حقوق درگیری‌های مسلحانه، قابل دسترس در:

<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-farsi.pdf>